

Vertegenwoordiging in vrouwelijk meervoud Behartiging van vrouwenbelangen en 'vrouwelijke' vertegenwoordiging in het Vlaams Parlement, 1995-1999

Karen Celis¹

*Aspirant FWO-Vlaanderen, verbonden aan de Vakgroep Politieke Wetenschappen
van de Vrije Universiteit Brussel*

I. Inleiding

Bedrijven vrouwen politiek anders dan mannen ? Er wordt inderdaad vaak beweerd dat vrouwen zowel inhoudelijk als qua 'stijl' een andere stem laten klinken. Vrouwelijke volksvertegenwoordigers zouden de politieke agenda veranderen; meer bepaald zouden ze vrouwenbelangen behartigen en andere, 'nieuwe' onderwerpen aansnijden. Bovendien zouden ze hun politiek mandaat verschillend invullen; ze zouden een afwijkende stijl vertonen en andere accenten leggen. Deze bijdrage wil deze hypothesen toetsen op hun waarheidsgehalte, al ambiëren we geen waterdichte bevestiging of ontkenning van dit 'anders-zijn' van politicae. We willen ook van meet af aan benadrukken dat deze bijdrage exploratief en beschrijvend van karakter is. We maken gebruik van onderzoeksgegevens die betrekking hebben op de leden van het Vlaams Parlement van de legislatuur 1995-1999 en onze conclusies zijn dan ook enkel van toepassing op dit parlement gedurende de onderzochte periode. Concreet bekijken we 1) of de vrouwelijke leden van het Vlaams Parlement, die in het Vlaams Parlement een minderheid van 17,7 % vormden, inhoudelijk andere accenten legden en of ze zich profileerden als vertegenwoordigers van hun sekse in de zin dat ze zich opwierpen als de verdedigers van de vrouwenbelangen en 2) of zij hun mandaat anders opvatten in de zin dat zij een andere rol aannamen of een andere visies koesterden op de taak van een parlement en van een parlements lid.

Dit artikel is grotendeels gebaseerd op het onderzoek '*Het Vlaams Parlement, Nieuwe Politieke Cultuur en het potentieel voor de valorisering van het maatschappelijk kapitaal van vrouwen in de politieke besluitvorming*' dat aan het VUB-Centrum voor Vrouwenstudies werd uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Gelijke Kansen in Vlaanderen.² In totaal werden 46 parlements-

¹ Met dank aan Patrick Stouthuysen en Petra Meier voor hun kritische lectuur.

² Voor de volledige onderzoeksresultaten evenals de beleidsaanbevelingen die naar aanleiding van het onderzoek werden geformuleerd, verwijzen we naar CELIS, K., WOODWARD, A., *Het Vlaams Parlement, Nieuwe Politieke Cultuur en het potentieel voor de valorisering van het maatschappelijk kapitaal van vrouwen in de politieke besluitvorming*, Brussel : Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2001.

leden³ (21 vrouwen en 25 mannen) uitvoerig geïnterviewd over de werkwijze en -sfeer in het Vlaams Parlement, de werkzaamheden in de commissie, de plenaire vergadering en de fractie, de positie van de vrouwelijke parlementairen en de Nieuwe Politieke Cultuur.

Aansluitend op de interviews werden alle leden van het Vlaams Parlement schriftelijk bevraagd over hun politieke functie, over de functie en werking van het Vlaams Parlement, hun tijdsbesteding, over de positie van vrouwen in de politiek en over NPC. In totaal stuurden 93 van de 124 (75 %) leden van het Vlaams Parlement de enquête ingevuld terug; 15 van de 22 vrouwelijke parlementsleden (68 %) werkten mee aan de enquête en 78 van de 102 mannelijke parlementsleden (76 %).

Gezien het beleidsgerichte opzet van het onderzoek dat aan de basis van deze bijdrage ligt, wordt er gefocust op sekseverschillen en niet op verschillen die toe te schrijven zijn aan partijaffiliatie, leeftijd of anciënniteit. Hiermee willen we niet beweren dat onderzoek met betrekking tot deze laatste elementen geen interessante inzichten kan opleveren. Deze bijdrage wil echter focussen op de man-vrouwverschillen zoals ze zich concreet voordeden in een specifieke context gedurende een welbepaalde periode. Het ligt dan ook niet in onze bedoeling om voorspellingen te doen over wat er zal gebeuren wanneer meer vrouwen hun intrede doen in een parlement.

Niettemin is het belangrijk om kort een beeld te schetsen van de vrouwelijke leden van het Vlaams Parlement tijdens de voorbije legislatuur omdat ze inzake partijaffiliatie, leeftijd en anciënniteit wel degelijk een ander profiel vertoonden dan hun mannelijke collega's. Zo waren ten eerste de grootste fracties niet de fracties met het grootste percentage vrouwen. De twee kleinere fracties Agalev en VU hadden respectievelijk een hoge vrouwelijke vertegenwoordiging, namelijk respectievelijk 42,9 % en 33,2 % vrouwen. De CVP, de grootste fractie in het Vlaams Parlement, telde 21,6 % vrouwelijke leden. De twee andere grote fracties, VLD en SP hadden respectievelijk 18,5 % en 11,5 % vrouwen in hun rangen.⁴ De meeste leden van het Vlaams Parlement waren tussen de 46 en de 55 jaar oud. Opvallend was de geringe aanwezigheid van vrouwelijke parlementsleden jonger dan 46 jaar. Vrouwen kwamen in vergelijking tot hun mannelijke collega's op latere leeftijd het Vlaams Parlement binnen. Anderzijds bekleedden de vrouwelijke parlementsleden in vergelijking tot hun mannelijke collega's minder lang een

³ De selectie van de te interviewen parlementsleden gebeurde aan de hand van 'paarsgewijze matching': voor elk vrouwelijk parlements lid werd een persoon van het andere geslacht geselecteerd met een (in de mate van het mogelijke) vergelijkbaar profiel op het vlak van partij, leeftijd, opleiding, politieke loopbaan en interesses. Op die manier werd een onderzoeksgroep van 42 personen samengesteld. Slechts één vrouwelijk parlements lid wenste niet te participeren aan het onderzoek omdat ze de politiek zou verlaten. Om het aantal politieke nieuwkomers gelijk te stellen met het aantal 'anciens' werden nog drie extra parlementsleden geselecteerd.

⁴ In absolute aantallen: Agalev-fractie telde 3 vrouwen op 7 verkozenen; de VU-fractie 2 op 9; de CVP-fractie 8 op 37; de VLD-fractie 5 op 27; de SP-fractie 3 op 26. De Vlaams Blok-fractie telde 1 vrouwelijk lid op 15 verkozenen (6,7%). Onder de onafhankelijken en in de UF-fractie waren geen vrouwen aanwezig.

functie in de partij en doorliepen ze sneller de hiërarchie binnen de partij vooraleer een parlementair mandaat op te nemen. Mogelijk is dit een gevolg van de quotawet voor de gegarandeerde aanwezigheid van vrouwen op de kieslijsten. De vrouwelijke leden van het Vlaams Parlement hadden dan ook een lagere anciënniteit: gemiddeld 6 jaar minder anciënniteit in het lokaal mandaat en 2 jaar minder in het federaal mandaat. Onder de mannelijke parlamentsleden is de groep die reeds vóór 1995 een parlementair mandaat bekleedde in de meerderheid; onder de vrouwelijke parlamentsleden de nieuwkomers: 70% van de vrouwelijke leden in het Vlaams Parlement zetelde voor het eerst in een parlement. Ook dit kan een gevolg zijn van de quotawet voor het aantal vrouwen op de kieslijsten.

II. De behartiging van vrouwenbelangen

A. Vrouwenbelangen

De theoretici die zich buigen over 'vrouwenbelangen' (en wie die kan behartigen), zijn het erover eens dat vrouwenbelangen stammen uit de verschillende rollen die vrouwen in de samenleving bekleden. Vrouwenbelangen zijn om die reden contextgebonden en historisch bepaald. Onenigheid bestaat evenwel over wat aan de basis ligt van deze verschillende rollen en welke de onderwerpen zijn die dan als vrouwenbelang moeten beschouwd worden. Sapiro⁵ ziet als basis voor de 'representable interests' van vrouwen de 'private arbeidsverdeling', namelijk het baren van en de zorg voor kinderen. De plaats die vrouwen innemen binnen een gezin creëert (ondersteund door wet en beleid) een verschillende socio-economische positie.

Hartsock en Diamond⁶ stellen daarentegen dat om de belangen te vatten die vrouwen gemeenschappelijk hebben, gekeken dient te worden naar de verdeling naar sekse van de arbeid en dus niet, zoals Sapiro voorstelt, naar de verdeling die samenvalt met de intra-huishoudelijke taakverdeling rond zorg voor kinderen. Bovendien argumenteren ze dat het utilitaire woordgebruik dat samenhangt met belangenbehartiging niet afgestemd is op de problematiek van de vrouwenbelangen. Zij verkiezen de term 'needs' (behoeften) omdat dit een meer omvattende analysecategorie is⁷.

⁵ SAPIRO, V., When are Interests Interesting? The problem of Political Representation of Women, pp. 161-192, in PHILLIPS, A. (Ed.) *Feminism and Politics*, New York: Oxford University Press, 1998. Deze bijdrage werd reeds gepubliceerd in *The American Political Science Review*, vol. 75, 1981(3), p. 701-716.

⁶ DIAMOND, I., HARTSOCK, N., Beyond Interests in Politics: a comment on Virginia Sapiro's 'When are interests interesting? The problem of Political Representation of Women', pp. 193-202, in PHILLIPS, A. (Ed.) *Feminism and Politics*, New York: Oxford University Press, 1998. Deze bijdrage werd reeds gepubliceerd in *The American Political Science Review*, vol. 75, 1981(3), p. 717-721.

⁷ DIAMOND, I., HARTSOCK, N., Beyond Interests in Politics: a comment on Virginia Sapiro's 'When are interests interesting? The problem of Political Representation of Women', pp. 193-202, in PHILLIPS, A. (Ed.) *Feminism and Politics*, New York: Oxford University Press, 1998.

Jónasdóttir⁸ gaat in haar definitie van vrouwenbelangen nog een stapje verder. Volgens haar komen vrouwenbelangen voort uit een verschillende 'levenservaring'.

'Understood historically and seen as emerging from people's lived experiences, interests about basic processes of social life are divided systematically between groups of people in so far as their living conditions are systematically different. Thus historically and socially defined, interests can be characterised as 'objective'⁹

De gegenderde arbeidsverdeling is grotendeels verantwoordelijk voor deze verschillende levenservaring, maar is niet voldoende om alle gender/seksverschillen in belangen te omvatten.

In de meer recente theorievorming merken we dat de tendens zich voortzet om de inhoudelijke afbakening van vrouwenbelangen zo ruim en zo vaag mogelijk te laten. Phillips¹⁰ stelt ronduit dat vrouwenbelangen niet te definiëren zijn, dat ze variërend en onstabiel zijn omdat ze voortkomen uit een zich steeds wijzigende 'situatie'. Young¹¹ die, zoals we later zullen beschrijven, opteert voor het begrip 'perspectief', stelt dat dit voortkomt uit de structurele sociale positie die vrouwen in de samenleving bekleden.

De theorie beschrijft wat aan de oorsprong van vrouwenbelangen ligt, maar laat de concrete, inhoudelijke invulling ervan in het ongewisse. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in verscheidene empirische onderzoeken het begrip vrouwenbelangen gehanteerd wordt zonder er een definitie of omschrijving voor te geven.¹² In de empirische onderzoeken die wél een definitie of omschrijving van vrouwenbelangen formuleren, stellen we vast dat, net als de oorzaak van het bestaan van vrouwenbelangen, ook de concrete invulling zeer ruim wordt gelaten. *Grosso modo* kunnen we twee stromingen onderscheiden: een eerste die als criterium de vrouwen of het vrouwelijk electoraat hanteert; een tweede die rechtstreeks bepaalde thema's als vrouwenbelangen duidt.

Tot die eerste groep kunnen we het onderzoek rekenen van Beth Reingold¹³ naar de opvattingen over vertegenwoordiging van mannelijke en vrouwelijke wetgevers in de staten California en Arizona. Zij definieert vrouwenbelangen als 'issues about

⁸ JÓNASDÓTTIR, A. G., On the concept of Interests, Women's Interests and the limitation of interest theory, pp. 33-65 in JONES, K.B., JÓNASDÓTTIR A.G. (Eds.), *The political interests of gender*, London: Sage Publications, 1988.

⁹ JÓNASDÓTTIR, o.c., 1988, 41.

¹⁰ PHILLIPS, o.c., 1998.

¹¹ YOUNG, I. M., Deferring Group Representation, pp. 349-376, in SHAPIRO, I., KYMLICKA, W. (Eds.), *Ethnicity and Group Rights. Nomos 39. Yearbook of the American Society for Political and Legal Philosophy*, New York: New York University Press, 1997.

¹² Dit en latere overzichten van empirische onderzoek bevatten enkel recente empirische onderzoeken (gepubliceerd na 1990).

¹³ REINGOLD, B., Concepts of Representation Among Female and Male State Legislators, *Legislative Studies Quarterly*, vol. 17, 1992(4), 509-537.

which the female electorate is particularly concerned'.¹⁴ Susan Carroll¹⁵ hanteert als definitie voor vrouwenbelangen '(issues) where policy consequences are likely to have a more immediate and direct impact on significantly larger numbers of woman than on men'.¹⁶ Wanneer uitgegaan wordt van de interesses van vrouwen om vrouwenbelangen te definiëren, kunnen ook onderwerpen als de daklozenproblematiek¹⁷ en holebi-rechten¹⁸ als vrouwenbelangen beschouwd worden. Dat het onderscheid tussen belangen van mannen en die van vrouwen zich niet beperkt tot voor de hand liggende 'vrouwenrechten' was ook de conclusie van Skjeie¹⁹ die onderzocht of Noorse politici een onderscheid zagen tussen mannen- en vrouwenbelangen. Als belangen van vrouwen werden genoemd (zowel door de mannelijke als de vrouwelijke politici): milieubescherming, sociale voorzieningen, gelijke rechten, ontwapening, onderwijs en cultuur. Belangen van mannen waren economie en industrieel beleid, energievoorziening, transport, veiligheid en buitenlandse zaken.

Een tweede groep auteurs duidt bepaalde thema's als vrouwenbelangen aan. Erickson²⁰ die onderzoek verrichtte in Canada, definieert vrouwenbelangen als 'issues in which gender dimensions are most explicit'; in dit geval waren dat politieke vertegenwoordiging, abortus, vrouwenrollen binnens- en buitenshuis en gelijke rechten. Een aantal onderzoeksters maakt hierbij een onderscheid tussen feministische thema's enerzijds en onderwerpen die betrekking hebben op de traditionele rol van vrouwen anderzijds. Zo behelst Debra Dodson en Susan Carroll's²¹ definitie '1) women's rights bills (those that are feminist in intent and that deal with issues having a direct impact on women); and 2) Women's traditional arena's of interest (bills that reflect women's roles as caregivers both in the family and society and thus that address issues in health, care, care of the elderly, education, housing and environment)'. In hun onderzoek naar de vrouwenpartijen in Nederland, beschrijven Leijenaar en Van de Velde²² eveneens verschillende categorieën vrouwenbelangen: 1) gelijkstelling van de seksen zoals het toekennen van vrouwenkiesrecht; 2) programmapunten zoals de herverdeling van betaalde

¹⁴ REINGOLD, o.c., 1992, 517.

¹⁵ CARROLL, S., *Women as Candidates in American Politics*, Bloomington: Indiana University Press, 1994.

¹⁶ Geciteerd in TREMBLAY, M., Do Female MPs Substantively Represent Women? A Study of Legislative Behaviour in Canada's 35th Parliament, *Canadian Journal of Political Science*, 31, 1998(3), p. 439.

¹⁷ DOLAN, K., FORD, L.E., Women in the State Legislatures. Feminist Identity and Legislative Behaviors, *American Politics Quarterly*, 23, 1995(1), p. 96-108.

¹⁸ TREMBLAY, o.c., 1998, 453.

¹⁹ SKJEIE, H., *Den Politiske betydningen av Kjønn. En studie av norks topp-politikk (The political meaning of gender. A study of Norwegian political elites)*, Oslo: Institutt for samfunnsforskning, 1992.

²⁰ ERICKSON, L., Might More Women Make a Difference? Gender, Party and Ideology among Canada's Parliamentary Candidates, *Canadian Journal of Political Science*, 30, 1997(4), 663-688.

²¹ DODSON, D., CARROLL, S., *Reshaping the Agenda: Women in State Legislatures*, New York, New Brunswick, 1991.

²² LEIJENAAR, M., VAN DE VELDE, H., Belangenbehartiging door vrouwen: vrouwenpartijen, *Acta Politica*, 1989(1), p. 3-29.

en onbetaalde arbeid, roldoorbrekend onderwijs ...; 3) belangen die direct afgeleid kunnen worden uit de biologische man-vrouwverschillen.

Met het oog op het operationaliseren van 'vrouwenbelangen' weerhouden we uit dit bondig overzicht dat deze term een zeer brede lading dekt en betrekking kan hebben op twee soorten thema's. Een duidelijke groep 'vrouwenbelangen' zijn thema's die een feministische inslag hebben en direct gericht zijn op de verbetering van de situatie van vrouwen. Ten tweede is er een hele waaier aan 'zachte' thema's die als vrouwenbelangen beschouwd kunnen worden omdat ze gezien de maatschappelijke rol van vrouwen hoofdzakelijk hen aanbelangen; verbeteringen op deze domeinen betekenen indirect een verbetering van de situatie van vrouwen. Wat binnen dit domein van zachte thema's als vrouwenbelangen beschouwd kan worden, wordt bepaald door de maatschappelijke positie van (groepen) vrouwen. Ze zijn met andere woorden sterk contextgebonden en ze achterhalen zou een onderzoek op zich vergen. Vooraleer we bekijken wie deze thema's opnam in het Vlaams Parlement tijdens de voorbije legislatuur, willen we stil blijven staan bij een aantal theoretische en empirische studies over de band tussen het geslacht van de vertegenwoordiger en de behartiging van vrouwenbelangen.

B. Wie behartigt vrouwenbelangen : vrouwen of feministen (m/v) ?

In de literatuur die zich buigt over wie vrouwenbelangen behartigt, zien we een onderscheid tussen auteurs die de band tussen de vrouwelijke identiteit en het potentieel om vrouwenbelangen te behartigen, benadrukken enerzijds en auteurs die een feministische dimensie in het vertegenwoordigen van vrouwenbelangen benadrukken anderzijds. In het tweede geval wordt het behartigen van vrouwenbelangen losgekoppeld van het geslacht van de volksvertegenwoordiger en wordt het al dan niet feministisch handelen als criterium genomen.

1. VROUWEN BEHARTIGEN VROUWENBELANGEN

In 'Democracy and Representation. Or why should it matter who our representatives are ?' zet Anne Phillips de argumentatie voor een gelijke formele participatie van vrouwen aan het politieke leven uiteen. In het kader daarvan poneert Phillips pariteit als een garantie voor de behandeling van vrouwenbelangen. In heterogene samenlevingen is er geen duidelijk, transparant algemeen belang, maar eerder een veelheid aan verschillende en potentieel tegengestelde belangen. Vrouwen hebben een specifieke situatie die verschillend is van die van mannen en hebben daardoor ook verschillende behoeften en belangen. Anderzijds is er grote onenigheid onder vrouwen over prioriteiten en doelstellingen. De nadruk die er recent gelegd wordt op de verschillen tussen vrouwen onderling maakt het globaal vatten van 'vrouwenbelangen' moeilijk. Als er dan geen consensus is over wat vrouwenbelangen zijn, maakt het dan wat uit dat de vertegenwoordigers hoofdzakelijk mannen zijn ?

Volgens Phillips maakt net het feit dat vrouwenbelangen niet te definiëren zijn pariteit noodzakelijk. Hoe meer 'vrouwenbelangen' op voorhand zouden vastliggen en hoe meer ze definitief en duidelijk gedefinieerd zouden zijn, hoe minder belangrijk het wordt wie de vertegenwoordiging ervan op zich neemt. Als de belangen daarentegen variëren, onstabiel zijn en in wording, wordt het veel moeilijker voor de vertegenwoordiger om in te zien hoe die belangen kunnen behartigd worden. Dus de onmogelijkheid om vrouwenbelangen *a priori* en *in abstracto* te definiëren is de kern van het pleidooi voor een numerieke pariteit in de politiek.

Bovendien ligt niet elke beleidsbeslissing op voorhand vast in partijprogramma's en nieuwe problemen kunnen zich voordoen. Vertegenwoordigers hebben op bepaalde momenten bijgevolg een grote autonomie waarbij interpretatie en prioriteiten belangrijk zijn. Daarom doet het er wel degelijk toe wie onze vertegenwoordigers zijn. Phillips stelt verder dat de 'politieke ervaring' leert dat een mannelijk of hoofdzakelijk mannelijk parlement slechte advocaten zijn van vrouwenbelangen.²³

In *Deferring Group Representation* stelt Young dat sociale groepen gestructureerd zijn rond verschillen als gender, ras, nationaliteit, religie ... maar ze onderlijnt dat deze groepen niet kunnen gedefinieerd worden via gemeenschappelijke belangen of via gelijklopende opinies. Een structurele positie in de maatschappij die specifieke sociale en culturele gevolgen heeft, brengt een specifieke ervaringsachtergrond en kennis teweeg. De personen in deze positie zijn daarom gevoelig voor bepaalde onderwerpen, vragen of gebeurtenissen. Volgens Young behelst de vertegenwoordiging van een sociale groep niet zozeer de vertegenwoordiging van belangen en opinies dan wel het vertegenwoordigen van het perspectief van die groep dat afkomstig is van hun structurele sociale positie. Met perspectieven bedoelt Young de manier waarop mensen zaken en gebeurtenissen interpreteren gezien hun structurele, sociale situatie. De vertegenwoordiging van belangen en opinies is gericht op de uitkomst van het besluitvormingsproces. Vertegenwoordiging van een perspectief is daarentegen gericht op het promoten van een bepaald uitgangspunt in een discussie. Young stelt dat achtergestelde groepen om die reden gewaarborgde zetels moeten hebben; enkel zij kunnen immers dat perspectief aanwezig stellen en zodoende de discussie verbreden.²⁴

Tal van empirische onderzoeken bevestigen deze band tussen vrouw-zijn en het behartigen van vrouwenbelangen. Met betrekking tot de Amerikaanse politicea concludeerde Reingold²⁵ dat vrouwelijke vertegenwoordigers meer voorbestemd zijn voor het behartigen van vrouwenbelangen: 1) vrouwen gaven vaker blijk van een engagement ten aanzien van de vrouwelijke achterban en van de vrouwenbelangen; 2) vrouwelijke politici werden sterker gesteund door een vrouwelijke achterban en beschouwden deze vaker als een belangrijke bron van herverkiezing; 3) ze vonden zich uniek gekwalificeerd om vrouwenbelangen te behartigen.

²³ PHILLIPS, o.c., 1998, 233-236.

²⁴ YOUNG, o.c., 1997, 362-372.

²⁵ REINGOLD, o.c., 1992.

Bashevkin²⁶ wees daarentegen op de indirecte behartiging van vrouwenbelangen. De macht van vrouwen inzake het behartigen van vrouwenbelangen was niet gelegen in het 'anders-zijn' in het parlement of in de commissie, maar in het beïnvloeden van de ideologie van de politieke instellingen. 'Met de toename van het aantal vrouwen in de politiek zullen de politieke instellingen en niet de vrouwelijke actoren de belangen van vrouwen vertegenwoordigen', voorspelt Bashevkin.²⁷ Vega en Firestone²⁸ vonden geen significant verschil in stemgedrag tussen de mannelijke en de vrouwelijke *Congress*-leden, maar registreerden evenwel dat vrouwen meer wetten inzake vrouwenbelangen indienden in verhouding tot hun aantal. Swers²⁹ concludeerde daarentegen dat gender wél een onafhankelijke en significante invloed uitoefende op in het *Congress* stemmen voor 'women's issues'.

Voor Noorwegen kwam Skjeie³⁰ tot gelijkaardige bevindingen als Bashevkin voor de V.S. Noorse politicae namen deel aan die commissies waarin ze ook de belangen van vrouwen konden behartigen. Ze weken echter niet snel af van de standpunten van hun politieke partij, maar met de toename van het aantal vrouwen in de verschillende partijen werd de partijlijn op zich beïnvloed. De belangen van vrouwen werden met andere woorden parallel met de toename van het aantal vrouwelijke politici geïntegreerd in de partijpolitiek.

In het Verenigd Koninkrijk stelde Norris³¹ vast dat inzake vrouwenrechten (abortus, verkrachting, ...) politicae het voortouw namen in het politieke debat. Op dit punt waren de grootste verschillen merkbaar tussen de mannen en de vrouwen van de conservatieve partij.

Erickson³² die een onderzoek voerde naar de genderverschillen in opvattingen onder een groep kandidaten voor de verkiezingen voor het Canadese *House of Commons* van 1993 bekeek of de genderverschillen standhielden wanneer partijaffiliatie in beschouwing werd genomen. Het onderzoek toonde aan dat met betrekking tot 'issues particularly related to women', gender, net als partijaffiliatie, de opvattingen structureerde.

²⁶ BASHEVKIN, S., *Confronting Neo-Conservatism : Anglo-American Women's Movement under Thatcher, Reagan, Mulroney*, *International Political Science Review*, vol. 15, 1994, 275-296.

²⁷ BASHEVKIN, S., *o.c.*, 1994, p. 290-291.

²⁸ VEGA, A., FIRESTONE, J.M., *The Effects of Gender on Congressional Behavior and the Substantive Representation of Women*, *Legislative Studies Quarterly*, 20, 1995(2), p. 213-222.

²⁹ SWERS, M.L., *Are Women More Likely to Vote for Women's Issue Bills Than Their Male Colleagues ?*, *Legislative Studies Quarterly*, 23, 1998(3), p. 435-448.

³⁰ SKJEIE, H., *Ending the male political hegemony : the Norwegian experience*, pp. 231-262, in LOVENDUSKI, J., NORRIS, P. (Eds.), *Gender and Party Politics*, Londen : Sage Publications, 1993.

³¹ NORRIS, P., *Women Politicians : transforming Westminster*, pp. 91-104, in LOVENDUSKI, J., NORRIS, P. (Eds.), *Women and Politics*, New York : Oxford University Press, 1996.

³² ERICKSON, L., *o.c.*, 1997.

2. DE FEMINISTISCHE DIMENSIE IN HET BEHARTIGEN VAN VROUWENBELANGEN

In andere onderzoeken merken we een tendens om de analysecategorie sekse te vervangen door, of tenminste aan te vullen met, een categorisering op basis van de aan- of afwezigheid van een feministische 'ingesteldheid' of 'gedrag' én om de inbreng van mannelijke vertegenwoordigers in onderzoek naar het behartigen van vrouwenbelangen te betrekken. Het behartigen van vrouwenbelangen wordt (minstens gedeeltelijk) losgekoppeld van het geslacht van de volksvertegenwoordiger en gelieerd aan het al dan niet feministisch handelen van de vertegenwoordiger. Met andere woorden, zowel mannelijke als vrouwelijke volksvertegenwoordigers kunnen al dan niet een feministische attitude hebben die zich uit in het behartigen van vrouwenbelangen. Zo benadrukt Vickers³³ dat een adequate vertegenwoordiging van vrouwen een feministische dimensie bevat. Men moet aandacht hebben voor de aanwezigheid van vrouwen enerzijds en anderzijds ook voor het doel van hun aanwezigheid, met name de hervorming van beleid, programma's, processen en structuren met het doel het leven van vrouwen te verbeteren. Ook Sawyer³⁴ behandelt de feministische dimensie in de vertegenwoordiging van vrouwen. Zij stelt dat meer representatieve instellingen geen garantie zijn voor een behartiging van vrouwenbelangen. Zelfs integendeel: de aanwezigheid van vrouwen kan als alibi dienen voor vrouwonvriendelijke wetgeving. Sawyer stelt dat het niet alleen de vertegenwoordiging van de vrouwelijke ervaring is die belangrijk is, maar eveneens het feministisch perspectief afgeleid van de collectieve mediatie van die vrouwelijke ervaringen.

Een aantal empirische onderzoeken onderschrijft het belang van het betrekken van mannelijke vertegenwoordigers in onderzoek naar het behartigen van vrouwenbelangen. Carroll e.a.³⁵ stelden vast dat mannelijke wetgevers in de V.S. belangrijke bondgenoten waren van vrouwen in hun streven naar meer rechten voor vrouwen. De mannelijke wetgevers die vrouwen het meest steunden in hun houding en acties noemden zichzelf liberaal en feministisch en waren jonger dan vijftig jaar oud. Zij vertoonden zelfs vaker een feministische houding dan gematigde, conservatieve en niet-feministische vrouwen. Maar liberale en feministische mannen vertaalden deze houding minder vaak naar actie in vergelijking tot liberale en feministische vrouwen. Ze werkten slechts een beetje meer aan vrouwenrechtenwetgeving dan gematigde vrouwen en gaven niet vaker dan gematigde vrouwen topprioriteit aan vrouwenrechtenwetgeving. Ook Rhodebeck³⁶

³³ VICKERS, J., *Towards an understanding of presence*, pp. 20-46, in ARSCOTT, J., TRIMBLE (Eds.), *In the presence of Women. Representation in Canadian Governments*, Toronto: Harcourt Brace & Company, 1997.

³⁴ SAWER, M., *Parliamentary Representation of women: From Discourses of justice to Strategies of Accountability*, *International Political Science Review*, 21, 2000(4), p. 361-380.

³⁵ CARROLL, S.J., DODSON, D.L., MANDEL, R.B., *The impact of Women in Public Office. An overview*, New Jersey: Rutgers, 1991.

³⁶ RHODEBECK, L.A., *The Structure of the Men's and Women's Feminist Orientations: Feminist Identity and Feminist Opinion*, *Gender and Society*, 10, 1996(4), p. 386-403.

toonde aan dat feministische opvattingen bij mannelijke vertegenwoordigers in de V.S. leidden tot enthousiaste ondersteuning van feministische beleidsdoelstellingen. Dolan en Ford³⁷ stelden, eveneens in de V.S., vast dat het hebben van feministische opvattingen het wetgevend gedrag en de prioriteiten beïnvloedt en dat het niet volledig samenviel met de vrouwelijke sekse: feministische vrouwen hadden een andere hiërarchie van legislatieve prioriteiten dan niet-feministische vrouwen. Daarnaast benadrukt Swers³⁸ dat, alhoewel sekse een onafhankelijke en significante invloed uitoefende op het in *Congress* stemmen voor 'women's issues', de deelname van mannen waar het de behartiging van vrouwenbelangen betrof, niet te verwaarlozen was. In onderzoeken naar de genderverschillen in het Canadees Parlement stelden Tremblay³⁹ en Tremblay en Pelletier⁴⁰ vast dat het feministische bewustzijn doorslaggevend was in de steun voor vrouwenbelangen en dat dit zowel onder mannen als onder vrouwen aanwezig was.

3. DE BEHARTIGING VAN VROUWENBELANGEN IN HET VLAAMS PARLEMENT

Wie behartigde de vrouwenbelangen in het Vlaams Parlement tijdens de legislatuur 1995-1999? In een poging tot antwoord op deze vraag zullen we, naar analogie met bovenstaand literatuuroverzicht, zowel de 'zachte' thema's als de meer expliciet feministische thema's betrekken.

De concentratie van de vrouwelijke parlementsleden in een aantal commissies kan beschouwd worden als een eerste indicatie dat de vrouwelijke parlementsleden de zachte thema's prefereren⁴¹. Zowel de commissie Welzijn, Gezondheid en Gezin als in de commissie Cultuur en Sport telden 40 % vrouwen; de commissie Onderwijs, Vorming en Wetenschapbeleid was voor 27 % uit vrouwen samengesteld. Gezien de man-vrouwverdeling over de commissies is het niet verwonderlijk dat het merendeel van de initiatieven van de vrouwelijke parlementsleden zich ook in de 'zachte' sector situeerden.

³⁷ DOLAN, K., FORD, L.E., o.c., 1995.

³⁸ SWERS, M, o.c., 1998.

³⁹ TREMBLAY, M., Do Female MPs Substantively Represent Women? A Study of Legislative Behaviour in Canada's 35th Parliament, *Canadian Journal of Political Science*, 31, 1998(3), p. 435-465.

⁴⁰ TREMBLAY, M., PELLETIER, R., More Feminists or More Women? Descriptive and Substantive Representation of Women in the 1997 Canadian Federal Elections, *International Political Science Review*, 21, 2000(4), p. 381-405.

⁴¹ Hierbij moet benadrukt worden dat de 'zachte' commissies en thema's gezien de bevoegdheden van het Vlaams Parlement geenszins onbelangrijk zijn. Dit werd ook door de leden van het Vlaams Parlement zelf bevestigd.

Tabel 1 : Concentratie (> 4 %) van vrouwelijke initiatieven in bepaalde thematische domeinen. Vlaams Parlement (1995-1999)

Thema	Aantal initiatieven van vrouwelijke parlementsleden	% binnen geheel vrouwelijke initiatieven
Welzijn	1150	20,9 %
Onderwijs	744	13,5 %
Milieu	523	9,5 %
Vervoer	285	5,2 %
Ruimtelijke ordening en Stedenbouw	263	4,8 %
Gezondheid	259	4,7 %
Vlaamse overheid	251	4,6 %
Vorming	251	4,6 %
Cultuur	235	4,3 %

Uit bovenstaand overzicht van de thematische domeinen waarin de initiatieven van de vrouwelijke parlementsleden zich situeerden, blijkt zeer duidelijk dat zij zich sterk toespitsten op 'zachte' onderwerpen als welzijn en onderwijs. Maar liefst een vierde van de vrouwelijke initiatieven had een onderwerp met betrekking tot welzijn of gezondheid. Anderzijds scoren eerder harde materies als milieu en vervoer ook relatief hoog.

In het kader van dit onderzoek was het niet mogelijk om een volledig overzicht op te maken van de thematische domeinen waarbinnen de initiatieven van de mannelijke parlementsleden zich situeerden. Om de stelling dat mannelijke parlementsleden zich inhoudelijk toespitsten op wat men de 'harde' onderwerpen noemt te toetsen, bekeken we de initiatieven van 22 mannelijke parlementsleden die in de mate van het mogelijke een vergelijkbaar profiel⁴² als hun vrouwelijke collega's hadden.

⁴² Een vergelijkbaar profiel op het vlak van partij, leeftijd, opleiding, politieke loopbaan en interesses.

Karen Celis

Tabel 2 : Thematische domeinen waarin de mannelijke parlementsleden actiever zijn dan de vrouwelijke parlementsleden (verschil > 20 %). Vlaams Parlement (1995-1999)

Thema	Geslacht	
	MAN (N=22)	VROUW (N=22)
Energie	86,0 %	14,0 %
Rechtspraak	77,3 %	22,7 %
Toerisme	76,0 %	24,0 %
Sport	72,9 %	27,1 %
Media	72,1 %	27,9 %
Financiën	71,7 %	28,3 %
Landbouw en visserij	71,6 %	28,4 %
Staatshervorming	71,4 %	28,6 %
Openbare werken	69,1 %	30,9 %
Verkiezingen	68,8 %	31,3 %
Economie	67,5 %	32,5 %
Begroting	65,4 %	34,6 %
Ruimtelijke Ordening en stedenbouw	62,1 %	37,9 %

Mannelijke parlementsleden uit de steekproef bleken op 13 thema's aanzienlijk actiever te zijn dan hun vrouwelijke collega's. Deze verschillen op het vlak van de inhoud van de parlementaire initiatieven zijn erg traditioneel te noemen. De mannelijke parlementsleden uit de steekproef waren inderdaad opvallend actiever in 'harde' thema's zoals energie, rechtspraak en financiën.

Als gevolg van deze thematische opsplitsing naar geslacht kwam er in een aantal commissies een taakverdeling tot stand. Met andere woorden, binnen eenzelfde commissie namen in een aantal gevallen de vrouwelijke commissieleden bepaalde thema's op en namen de mannelijke commissieleden andere onderwerpen ter harte. Een zeer duidelijk voorbeeld daarvan is de commissie Cultuur en Sport. Het onderwerp cultuur werd grotendeels door vrouwelijke parlementsleden opgenomen; de initiatieven met betrekking tot sport werden voornamelijk door mannen genomen. Deze gegevens afkomstig uit de steekproef werden onderschreven door een aantal geïnterviewde parlementsleden :

'Over sport wou ik nog iets zeggen. Als je dan ziet dat het over sport gaat, dan zelfs in de commissie cultuur enzo, dan verdwijnen al de dames en dan komen alle mannen naar voren. Als het bijvoorbeeld gaat over de verlaging van de leeftijd van de wielrenners, dan krijg je in de commissie welzijn allemaal die

mannen van de sport. Sport wordt gevolgd door mannen, cultuur niet.' (32901, m, n)⁴³

De geïnterviewde parlementsleden benadrukten deze thematische verschillen in parlementaire initiatieven als één van de meest belangrijke verschillen tussen vrouwelijke en mannelijke parlementsleden. Bovendien bleek uit de interviews dat ook binnen een bepaald thema mannen de meer technische zaken opnamen terwijl vrouwen zich eerder bekommerden om de maatschappelijke en sociale aspecten.

Zoals we reeds eerder stelden, kunnen niet alle zachte thema's als vrouwen-thema's beschouwd worden; een meer accurate afbakening zou een grootschalig onderzoek onder de Vlaamse vrouwen vergen. Zo ook kan het behandelen van zachte thema's door de vrouwelijke leden van het Vlaams Parlement niet beschouwd worden als het behartigen van vrouwenbelangen. Toch kan men er een indicatie in zien dat zij zich toelegden op thema's die, gezien de maatschappelijke positie die vrouwen bekleden, nauwer aansluiten bij de belangen van vrouwen.

Een duidelijkere bevestiging van de hypothese dat de behartiging van vrouwenbelangen in het Vlaams Parlement als de taak van de vrouwelijke parlementsleden werd beschouwd, niet in het minst door henzelf⁴⁴, is de sterke aanwezigheid van vrouwelijke volksvertegenwoordigers in de Werkgroep voor Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen. Deze werkgroep bestond (tijdens de legislatuur 1995-1999) voor 67 % uit vrouwelijke leden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het merendeel van de initiatieven van de voorbije legislatuur die expliciet betrekking hadden op de situatie van vrouwen, geïnitieerd werd door vrouwelijke parlementsleden. Dit blijkt uit onderstaande tabel die een overzicht bevat van de parlementaire initiatieven waarvan de titel het woord 'vrouwen' bevat en die zich dus expliciet op vrouwen richtten.

⁴³ Bij dit en latere citaten wordt telkens het geslacht van de geciteerde evenals de anciënniteit vermeld. Hierbij worden volgende afkortingen gehanteerd: v: vrouw; m: man; n: nieuwkomer (bekleedde in de legislatuur 1995-1999 voor het eerst een parlementair mandaat); a: 'ancien' (bekleedde reeds voor de legislatuur 1995-1999 een parlementair mandaat). De citaten worden letterlijk weergegeven.

⁴⁴ De voorkeur van het betrokken parlements-lid was, zo blijkt uit de interviews met de leden van het Vlaams Parlement, het vaakst genoemde criterium bij de verdeling van de commissies. De expertise die het betrokken parlements-lid in een bepaald domein heeft opgebouwd (voornamelijk door de vroegere beroepsactiviteit, maar ook via vroegere politieke activiteiten) is de tweede reden waarom men in een bepaalde commissie zetelt. Vaak zetelt men ook in een commissie omdat er nu eenmaal plaatsen moeten worden opgevuld. Als laatste factor bij de verdeling van de commissies wordt anciënniteit aangehaald. Daarnaast spelen bij het verdelen van de commissies ook externe factoren een rol zoals de wens van de fractie en van de politieke partij waartoe men behoort.

Karen Celis

Tabel 3 : Parlementaire initiatieven waarvan de titel het woord 'vrouwen' bevat. Vlaams Parlement (1995-1999)

	Mannelijke parlementsleden (N = 102)	Vrouwelijke parlementsleden (N = 22)
Schriftelijke vraag	6	93
Voorstel van decreet	1	4
Voorstel van resolutie	1	3
Mondelinge vraag	0	3
Actuele vragen	1	2
Interpellatie (plenair en in commissie)	0	2
Vraag om uitleg	0	1
TOTAAL	9	108

Bovenstaande tabel is eveneens een sterke indicatie dat de behartiging van vrouwenbelangen in eerste instantie een zaak van vrouwelijke parlementsleden is. Dat vrouwelijke parlementsleden ze verdedigden in het Vlaams Parlement, kan onder andere verklaard worden door het feit dat de vrouwelijke parlementsleden opvallend vaker aangesproken werden door een vrouwenorganisatie voor het verdedigen van vrouwenbelangen.⁴⁵ Een derde van de vrouwelijke respondenten werd tweemaal per jaar gecontacteerd, 40 % maandelijks en een vijfde tweemaal per maand. Deze percentages liggen beduidend lager bij de mannen : daarvan werd een derde (28,6 %) nooit gecontacteerd en de helft (50,6 %) slechts tweemaal per jaar. Anderzijds bewijst het feit dat overwegend vrouwelijke parlementsleden aangesproken werden voor het behartigen van vrouwenbelangen, dat de vrouwelijke parlementsleden beschouwd werden als (potentiële) verdedigers van die belangen. Ook in andere onderzoeken bleek het lidmaatschap en de steun van de vrouwenbeweging een belangrijke indicator voor het actief zijn in het veld van de vrouwenbelangen.⁴⁶

Deze vaststelling werd bevestigd door de geïnterviewde leden van het Vlaams Parlement. Ze stelden bijna unaniem dat de behartiging van vrouwenbelangen een zaak van de vrouwelijke volksvertegenwoordigers was. Wanneer er zich discriminaties voordeden ten aanzien van vrouwen, waren het de vrouwelijke parlementsleden die daar aandacht voor vroegen. De vrouwelijke parlementsleden hadden ter zake een voorbeeld- en een voortrekkersfunctie. Voornamelijk de vrouwelijke respondenten waren ervan overtuigd dat het *de facto* de taak van vrouwen was om de vrouwenbelangen te verdedigen.

⁴⁵ In totaal werd 47,8 % van de respondenten tweemaal per jaar gecontacteerd door een vrouwenorganisatie met het oog op het behartigen van vrouwenbelangen; 21,7 % maandelijks. Een vierde van de parlementsleden werd nooit gecontacteerd door een vrouwenorganisatie.

⁴⁶ CARROLL, S., DODSON, D., MANDEL, R., *The impact of Women in Public Office. An overview*, New Jersey : Rutgers, 1991.

'Ja, ge moet werken aan toestanden die onevenwichtig zijn in de samenleving, dus in dat opzicht hebben vrouwen nog altijd een belangrijke taak. Ja, bijvoorbeeld onlangs het decreet op het volwassenenonderwijs. Daar werd vrijstelling van inschrijvingsgeld voorzien voor werklozen, maar niet voor bijvoorbeeld herintreedsters, iemand die geen band meer had met de arbeidsmarkt of met de werklozenreglementering, maar die zich toch wil inschrijven voor onderwijs voor sociale promotie. Dat inbrengen dat begrepen de mannen niet; en daar was dan toch wel een samenspraak tussen vrouwen over de fractiegrenzen heen tegenover de mannen.' (32702, v, n)

Anderzijds blijkt uit bovenstaande tabel 3 dat niet alle initiatieven die zich expliciet richtten op het behartigen van vrouwenbelangen van vrouwelijke signatuur waren; ook mannen ondernamen (vaak als medeondertekenaars) initiatieven ter behartiging van vrouwenbelangen. Wanneer we kijken naar wie deze parlementaire initiatieven nam, blijkt dat 11 vrouwen (d.i. 50 % van de vrouwelijke parlementsleden) en 5 mannen (d.i. 4,9 % van de mannelijke parlementsleden) actief waren op dit domein. Dus niet alle vrouwelijke parlementsleden betuigden zich op het vlak van de behartiging van vrouwenbelangen. Zoals eerder gesteld, werden ook mannelijke parlementsleden veelvuldig gecontacteerd door vrouwenorganisaties. Ook zij werden dus beschouwd als (potentiële) behartigers van vrouwenbelangen.

Een grote groep leden van het Vlaams Parlement bevestigde dat vrouwelijke parlementsleden *de facto* het voortouw namen in de verdediging van vrouwenbelangen; een even groot aantal parlementsleden (en hier zijn de mannen in de meerderheid) stelde echter dat de evidentie dat vrouwelijke parlementsleden vrouwenbelangen zouden moeten behartigen geen goede zaak is. Volgens hen zouden mannen betrokken moeten worden, dan zou het initiatief trouwens sterker staan. Het was opvallend dat meer mannen dan vrouwen vonden dat mannen ook een taak te vervullen hadden in het verdedigen van vrouwenbelangen. Volgens hen was een dergelijk thematisch monopolie niet goed voor de vrouwelijk parlementairen, het thema of de mannelijke parlementsleden.

Vooraleer over te gaan tot het volgende luik van de bijdrage willen we concluderen dat de gegevens met betrekking tot het Vlaams Parlement suggereren dat er inderdaad een band tussen het vrouw-zijn van de volksvertegenwoordiger en het behartigen van vrouwenbelangen bestond. Anderzijds lijkt de nadruk op de feministische opvattingen van de volksvertegenwoordigers als een element in de behartiging van vrouwenbelangen op z'n minst een plaats waard te zijn naast de vrouwelijke identiteit en/of ideeën. Hoe beiden zich precies ten opzichte van elkaar verhouden, snijdt een problematiek aan die het bestek van dit artikel te buiten gaat en verdient het onderwerp te zijn van verder empirisch onderzoek.

III. Vrouwelijke vertegenwoordiging : rolverschillen ?

Vervolgens willen we het tweede luik van de initiële vraagstelling behandelen, namelijk de 'roloriëntatie' van de vrouwelijke parlementsleden in vergelijking tot hun mannelijke collega's. Roloriëntaties, namelijk 'verwachtingen over het meest wenselijke gedrag', komen voort uit de ideeën over hoe een parlement en parlementsleden zouden moeten functioneren, uit ideeën over de eigen capaciteiten, uit de gestelde doelen en uit de opvattingen over wat anderen (collega's en kiezers) verwachten van politici.⁴⁷ Met betrekking tot de roloriëntatie van politici bestaan er verschillende typologieën. Dergelijke roltypologieën zijn uiteraard snel verouderd en in essentie reductief. Toch hebben we er een aantal betrokken in het onderzoek omdat ze het mogelijk maken verschillen beter in de verf te zetten.

In onderstaande paragrafen worden drie elementen van de roloriëntatie van de vertegenwoordiger besproken. Een eerste aspect heeft betrekking op de relatie tussen het parlements lid en zijn/haar achterban, de kiezer. Vervolgens komt een rolaspect aan bod met betrekking tot de 'job' van parlements lid : welke elementen van het mandaat vindt men belangrijk of minder belangrijk ? Tot slot lichtten we één aspect uit de 'politieke cultuur' van het Vlaams Parlement, met name de visie op de verhouding meerderheid-oppositie.

A. Vertegenwoordigende stijl

Een vaak gebruikte typologie van roloriëntatie is de 'vertegenwoordigende stijl typologie' van Eulau, Wahlke e.a.⁴⁸ die drie types beschrijft naargelang hun graad van onafhankelijkheid ten aanzien van de mening van de kiezer :

- 1) de 'afgevaardigde' of 'delegate', die meent dat de wil en de belangen van de kiezers dienen te prevaleren in de besluitvorming;
- 2) de 'gevolmachtigde' of 'trustee', die op basis van het eigen oordeel beslist hoe de belangen van de kiezer het best gediend kunnen worden;
- 3) de 'politico' die de onafhankelijkheid ten aanzien van de kiezer laat afhangen van de aard van de beslissing die genomen dient te worden.

Vrouwen zouden meer de rol van 'afgevaardigde' opnemen.⁴⁹ De Winter constateerde dat 63 % van de Belgische federale parlementsleden zichzelf beschouwde als een 'trustee' tegen 29 % als een 'delegate'.⁵⁰ Hij maakte evenwel geen onderscheid tussen mannelijke en vrouwelijke parlementsleden.

⁴⁷ LEIJENAAR, M., o.c., 1989, 157.

⁴⁸ EULAU, H., WAHLKE, J.C., BUCHANAN, W., FERGUSON, L.C., *The Role of the Representative : Some Empirical Observations on the Theory of Edmund Burke*, pp. 111-126, in EULAU, H., Wahlke J.C. (Eds.), *The Politics of Representation. Continuities in Theory and Research*, Beverly Hills : Sage, 1978.

⁴⁹ JENNINGS, M.K., THOMAS, N., *Men and women in party elites : social roles and political resources*, *Midwest Journal of Political Science*, vol. 12, 1968(4), 469-492.; LEIJENAAR, M., o.c., 1989, 158, 167.

⁵⁰ DE WINTER, L., *The Belgian Legislator*, Onuitgegeven Doctoraatsverhandeling. European University Institute Firenze, 1992, 252.

Tabel 4 : Vertegenwoordigende stijl van de parlementsleden, opgesplitst naar geslacht. Vlaams Parlement (1995-1999)

'Om de belangen van de groepen die ik vertegenwoordig te behartigen ...	Aantal	Geslacht		Totaal
		Man	Vrouw	
... tracht ik op verschillende manieren steeds hun wil en belangen te kennen'	Absoluut aantal Kolompercentage	35 47,3 %	10 66,7 %	45 50,6 %
... baseer ik mij op mijn eigen oordeel en inzichten'	Absoluut aantal Kolompercentage	25 33,8 %	5 33,3 %	30 33,7 %
... richt ik mij op de mening van mijn fractie en partij'	Absoluut aantal Kolompercentage	14 18,9 %	0 0,0 %	14 15,7 %

De helft van de bevroegde leden van het Vlaams Parlement trachtte op verschillende manieren steeds de wil en belangen van de groepen die ze meenden te vertegenwoordigen. Met andere woorden, de helft van de Vlaamse parlementsleden kon beschouwd worden als een 'delegate' (of 'afgevaardigde') die een relatief 'lage' autonomie ten aanzien van de burger (kiezer of groep die ze menen te vertegenwoordigen) had of op zijn minst wenselijk achtte. Relatief meer vrouwelijke respondenten waren gericht op het achterhalen van de wil en de belangen van de groep die ze meenden te vertegenwoordigen : 66,7 % van de vrouwen tegen 47,3 % van de mannen. Ook in het Vlaams Parlement namen de vrouwen dus vaker de vertegenwoordigende rol van 'afgevaardigde' op.

Een derde van de mannelijke én van de vrouwelijke respondenten baseerde zich op het eigen oordeel en inzicht om de belangen van de groepen die ze vertegenwoordigden te behartigen. Enkel een aantal mannelijke parlementsleden (18,9 %) was van mening dat ze de belangen van de vertegenwoordigde groep het best dienden door zich af te stemmen op de mening van de fractie en de partij. Deze twee groepen kunnen beschouwd worden als 'trustee' aangezien ze zich niet richten tot de burger (de kiezer of de groep die ze meenden te vertegenwoordigen), maar zich baseerden op het eigen oordeel of het oordeel van de eigen partij. Zij hadden of wensten met andere woorden een relatief 'hoge' graad van autonomie ten aanzien van de kiezer.

B. Prioriteiten verleend aan verschillende aspecten van de parlementaire werkzaamheden

Een andere typologie is gebaseerd op de prioriteit die men verleent aan bepaalde aspecten van het parlementaire werk. Deze typologie werd opgemaakt door Donald Searing in de jaren zeventig⁵¹ en wordt ook in recente studies vaak gehanteerd, o.a. door Pippa Norris en Joni Lovenduski⁵². Op basis van deze typologie worden drie types parlementsleden onderscheiden :

⁵¹ SEARING, D., Measuring politicians' values : administration and assessment of a ranking technique in the British House of Commons, *American Political Science Review*, 1978, p. 65-79.

⁵² NORRIS, P., LOVENDUSKI, J., *Political Recruitment. Gender, Race and Class in the British Parliament*, Cambridge : University Press, 1995.

- 1) 'constituency workers', die prioriteit geven aan het helpen van mensen met individuele problemen, aan dienstbetoon en aan het vertegenwoordigen van lokale belangen in het parlement;
- 2) 'parliamentarians', die prioriteit verlenen aan het brede wetgevende werk zoals het woord nemen in het parlement, het commissiewerk en het te woord staan van de media;
- 3) 'party loyalists', die prioriteit geven aan het vertegenwoordigen van de partij, het ondersteunen van de partijleider, het ontwikkelen van de partijpolitiek en het verdedigen van die partijlijn in het parlement.

Norris en Lovenduski constateerden dat vrouwen in het Britse Parlement onafhankelijker waren van hun partij, een veel hogere prioriteit gaven aan 'constituency work' dan mannen en dit werd ondersteund door het aantal uren dat vrouwen aan deze activiteit besteedden. Ze besteedden veel meer uren aan individuele zaken en aan dienstbetoon. Daarnaast gaven vrouwen veel hogere prioriteit aan het voorbereiden en bijwonen van de commissies en opvallend minder aan de grote plenaire debatten.⁵³ Ook De Winter stelde in het Belgisch Parlement vast dat vrouwelijke parlementsleden meer tijd investeerden in de commissievergaderingen.⁵⁴

De twee intra-parlementaire activiteiten waaraan de respondenten uit het Vlaams Parlement gedurende de voorbije legislatuur gemiddeld het meeste tijd spendeerden, waren de commissievergadering en de studie en inhoudelijke voorbereiding van dossiers. Van de extra-parlementaire activiteiten nam het uitoefenen van een lokaal mandaat het meeste tijd in beslag.

Een gemiddelde werkweek besloeg voor de mannelijke respondenten 56,3 uur; voor de vrouwelijke respondenten 57,8 uur. Vrouwen besteedden wekelijks gemiddeld 1 uur meer aan het bijwonen van commissievergaderingen, anderhalf uur meer aan het bijwonen van partijvergaderingen, bijna twee uur meer aan het voorbereiden van dossiers en bijna anderhalf uur meer aan contact met belangen- en drukkingsgroepen.

Mannen besteedden in vergelijking tot vrouwen bijna drie uur meer aan het uitoefenen van een lokaal mandaat en bijna twee uur meer aan het uitoefenen van een beroep naast het mandaat.

Vrouwen besteedden met andere woorden meer tijd aan intra-parlementaire activiteiten : gemiddeld was dat bij de vrouwelijke respondenten 32,6 uur per week; bij mannen wekelijks gemiddeld 28,2 uur. Mannen besteedden daarnaast gemiddeld 28,1 uur per week aan extra-parlementaire activiteiten, vrouwen gemiddeld 25,2 uur.

⁵³ NORRIS, P., LOVENDUSKI, J., *o.c.*, 1995, 220-223. NORRIS, P., *o.c.*, 1995, 103.

⁵⁴ DE WINTER, L., *o.c.*, 1992, 299.

Vertegenwoordiging in vrouwelijk meervoud

Tabel 5 : Het tijdsbudget van de leden van het Vlaams Parlement (1995-1999).
Gemiddeld aantal uren per week besteed aan intra- en extra-parlementaire activiteiten.

	Geslacht		Totaal
	Man (N = 78)	Vrouw (N = 15)	(N = 103)
INTRA-PARLEMENTAIRE ACTIVITEITEN :			
Het bijwonen van commissievergaderingen in het Vlaams Parlement	10,9 u/week	12,0 u/week	11,1 u/week
Studie en inhoudelijke voorbereiding van dossiers	9,5 u/week	11,3 u/week	9,8 u/week
Het bijwonen van plenaire vergaderingen in het Vlaams Parlement	5,1 u/week	5,9 u/week	5,2 u/week
Het bijwonen van fractievergaderingen	2,7 u/week	3,4 u/week	2,8 u/week
EXTRA-PARLEMENTAIRE ACTIVITEITEN :			
Het uitoefenen van een lokaal mandaat	8,3 u/week	5,4 u/week	7,8 u/week
Het bijwonen van andere partijvergaderingen (buiten de fractievergaderingen)	4,6 u/week	6,1 u/week	4,9 u/week
Participatie in lokale socio-culturele evenementen, debatten, speechen, ...	4,7 u/week	4,0 u/week	4,6 u/week
Het uitoefenen van een niet-politieke beroepsmatige bezigheid	4,7 u/week	3,0 u/week	4,4 u/week
Dienstverlening aan individuele burgers ('zitdagen, spreekuren, afspraken, ...)	3,1 u/week	2,7 u/week	3,0 u/week
Contact met afgevaardigden van belangen- en drukingsgroepen	2,7 u/week	4,0 u/week	2,5 u/week
TOTAAL	56,3 u/week	57,8 u/week	56,1 u/week

Bij de respondenten werden er geen sekseverschillen vastgesteld in de tijd besteed aan het bijwonen van de plenaire en de fractievergaderingen, aan de participatie in lokale evenementen. Ook aan de dienstverlening aan de burger besteedden mannelijke en vrouwelijke parlementsleden ongeveer evenveel tijd. Dit vertaalde zich echter niet naar het aantal individuele dossiers die de leden van het Vlaams Parlement tijdens de voorbije legislatuur jaarlijks behandelden : vrouwelijke respondenten behandelden jaarlijks gemiddeld minder dossiers van individuele burgers. Voor de mannelijke respondenten bedroeg dit gemiddeld 437,2 per jaar; voor de vrouwen was dit gemiddeld 271,6 per jaar. Dit hoge gemiddelde bij de mannelijke parlementsleden was te wijten aan de aanzienlijke groep parlementsleden die opgaf meer dan 1000 dossiers per jaar te behandelen. Twaalf van de mannelijke respondenten (17,2 %) gaf op meer dan 1000 dossiers van individuele

Karen Celis

burgers jaarlijks te behandelen. Geen enkel vrouwelijk parlementslid gaf op meer dan 1000 dossiers (op jaarbasis) te behandelen.

Tabel 6 : Beoordeling van het belang van een aantal facetten van de parlementaire activiteit door de parlementsliden. Vlaams Parlement (1995-1999)

	Totaal % parlements- leden 'belang- rijk' en 'heel belangrijk' (N = 93)	Geslacht	
		% mannen 'belangrijk' en 'heel belangrijk' (N = 78)	% vrouwen 'belangrijk' en 'heel belangrijk' (N = 15)
Het commissiewerk in het parlement	95,6 %	94,7 %	100,0 %
Het stemmen in het parlement	93,4 %	92,1 %	100,0 %
Het bijwonen van lokale partijvergaderingen	93,3 %	93,3 %	93,4 %
Het woord nemen in het parlement (vragen, tussenkomsten, interpellaties, ...)	88,5 %	86,8 %	100,0 %
Het ontwikkelen van de partijpolitiek of het partijprogramma	83,4 %	80,0 %	100,0 %
Het vertegenwoordigen van de achterban in het parlement	77,8 %	77,4 %	80,0 %
Het te woord staan van de media (T.V., geschreven en gesproken pers, ...)	75,8 %	72,4 %	93,4 %
Het vertegenwoordigen van lokale belangen in het parlement (provinciale, gemeentelijke, arrondissementale ...)	69,7 %	69,0 %	73,3 %
Het werken met belangengroepen (overleg plegen, luisteren naar problemen, ...)	68,8 %	65,3 %	86,7 %
Het participeren in lokale socio-culturele evenementen	62,2 %	62,7 %	60,0 %
Het behartigen van individuele problemen van burgers	52,2 %	54,0 %	42,9 %
'zitdagen' houden voor de burger	41,1	46,7 %	13,4 %

De mannelijke en de vrouwelijke respondenten hechtten in de meeste gevallen min of meer hetzelfde belang aan de verschillende aspecten van het werk als parlementslid. Desondanks wijst bovenstaande tabel ook op een aantal punten van verschil. De vrouwelijke parlementsliden hechtten in vergelijking tot de mannelijke parlementairen meer belang aan het woord nemen in het parlement. Ze hechtten ook meer belang aan het te woord staan van de media en vonden het

werken met belangengroepen belangrijker dan hun mannelijke collega's: 40 % van de vrouwen vond het heel belangrijk tegen 9,3 % van de mannen. Alhoewel het ook voor de mannelijke respondenten als een minder belangrijke taak werd beschouwd, hechtten vrouwen beduidend minder belang aan de zitdagen voor burgers.

Vrouwen vonden het werken met belangengroepen belangrijker. De vastgestelde sekseverschillen bevestigen de stelling dat een meerderheid van de vrouwelijke leden van het Vlaams Parlement zich als een 'afgevaardigde' beschouwde.

Norris en Lovenduski constateerden dat vrouwelijke leden van het Britse Parlement hogere prioriteit verleenden aan het 'constituency work'.⁵⁵ In het Vlaams Parlement was dit niet het geval: mannelijke en vrouwelijke parlementsleden besteedden min of meer evenveel tijd aan de dienstverlening aan de burger en aan de participatie in lokale socio-culturele evenementen. De vrouwelijke parlementsleden behandelden jaarlijks gemiddeld minder dossiers van individuele burgers én ze vonden het houden van zitdagen voor de burger aanzienlijk minder belangrijk dan hun mannelijke collega's. Vrouwelijke parlementsleden vonden het behartigen van individuele problemen van burgers en het participeren in lokale socio-culturele evenementen even belangrijk als de mannelijke parlementsleden. Uit de antwoorden op de enquêtevraag 'Hoeveel burgers spreken u gemiddeld per week aan?' bleek bovendien dat vrouwelijke parlementsleden niet toegankelijker waren dan mannelijke parlementsleden. Gemiddeld werd een mannelijk parlementslid 40,4 per week aangesproken; voor de vrouwelijke parlementsleden bedroeg dit gemiddelde 31,5.

De vrouwelijke leden van het Vlaams Parlement waren op basis van de typologie van Searing eerder onder te brengen onder de categorie 'parliamentarians'. Vrouwen besteedden meer tijd aan het commissiewerk, de fractievergadering én aan studie en de inhoudelijke voorbereiding van dossiers. Ze hechtten ook meer belang aan het woord nemen in het Vlaams Parlement en aan het te woord staan van de media. Mannelijke parlementsleden daarentegen vonden het houden van zitdagen voor de burger belangrijker dan hun vrouwelijke collega's, wat eerder onder de categorie 'constituency worker' zou vallen.

Deze categorisering is echter niet absoluut. Vrouwelijke parlementsleden besteedden in vergelijking tot de mannelijke parlementsleden niet meer tijd aan de plenaire vergaderingen en hechtten niet meer belang aan het vertegenwoordigen van lokale belangen in het parlement, het commissiewerk en het vertegenwoordigen van de achterban in het parlement.

C. De visie op de rol van de oppositie

Het Vlaams Parlement profileerde zich in haar eerste legislatuur als rechtstreeks verkozen parlement sterk op het thema van de Nieuwe Politieke Cultuur. Onder die noemer nam het Vlaams Parlement verscheidene 'structurele' maatregelen. Voor de meeste parlementsleden, zo bleek uit de interviews, had NPC echter wel

⁵⁵ NORRIS, P., en LOVENDUSKI, J., *op.c.*, 1995, 220-223.

Karen Celis

degelijk ook een 'culturele' betekenis. Drie vierde van de respondenten definieerde NPC in termen van 'een andere manier van aan politiek doen': de inhoud van het decreetgevend werk en dossierkennis dienen te primeren op tactische spelletjes tussen meerderheid en oppositie. Gezien de centrale plaats die de verhouding meerderheid-minderheid inneemt in de (nieuwe) politieke cultuur van het Vlaams Parlement, leek het ons aangewezen om dit aspect onder de loep te nemen met ook hier aandacht voor eventuele sekseverschillen.

Tabel 7 : Mate waarin de parlementsleden menen dat een aantal informele regels inzake de verhouding meerderheid-oppositie van kracht zijn. Vlaams Parlement (1995-1999)

	Totaal % parlementsleden 'in sterke mate' en 'in zeer sterke mate' van kracht (N = 93)	Geslacht	
		% mannen 'in sterke mate' en 'in zeer sterke mate' van kracht (N = 78)	% vrouwen 'in sterke mate' en 'in zeer sterke mate' van kracht (N = 15)
'Leden van de minderheid trachten zoveel mogelijk voorstellen aangenomen te krijgen'	60,5 %	59,3 %	66,6 %
'Leden van de oppositie formuleren in de eerste plaats kritiek op de voorstellen van de meerderheid'	59,4 %	63,2 %	40,0 %
'Leden van de meerderheid steunen doorgaans geen ideeën van de oppositie'	48,4 %	52,6 %	26,7 %

Twee derde van de respondenten stelde bij de minderheid de ingesteldheid vast om zoveel mogelijk voorstellen aangenomen te krijgen. Een even grote groep stelde dat het daarnaast ook een belangrijke taak van de oppositie was om kritiek te formuleren op de voorstellen van de meerderheid. Waar twee derde van de mannelijke parlementsleden hiervan overtuigd was, was slechts 40 % van de vrouwelijke parlementsleden die mening toegedaan. De helft van de mannelijke respondenten stelde dat de leden van de meerderheid doorgaans geen ideeën van de oppositie steunden tegen slechts een vierde onder de vrouwelijke parlementsleden.

Het leveren van kritiek op de voorstellen van de meerderheid was met andere woorden volgens een opvallend kleinere groep vrouwelijke parlementsleden de eerste taak van de oppositieleiden. Ook uit de interviews bleek dat er onder de vrouwelijke oppositieleiden een verschillende opvatting over de rol van de oppositie leefde. Vrouwen uit de oppositie hadden eerder de neiging om de kloof tussen meerderheid en oppositie te overbruggen, waar mannelijke oppositieleiden de meer strikte rol van een oppositie (die zich afzet tegen de meerderheid) onderlijnden. Om dit te illustreren laten we eerst een vrouwelijk oppositielid aan het woord, gevolgd door een mannelijke partijgenoot :

'Wat mij betreft : ik heb geen plezier in maar oppositie voeren om oppositie te voeren, en daar mijn voldoening uit te putten. Ik heb die wel als je effectief naar een resultaat kunt gaan. Ik zou geen voorstellen indienen, alleen maar om oppositie te spelen, neen. Ik vind als je iets indient dat dat dient om tot resultaat te komen. (...) Omdat ik altijd bondgenoten zoek, over de partijgrenzen heen. Dat is mijn manier van werken. Iedereen vindt dat niet goed. Ik ben niet de grootste oppositiefan.' (32102, v, n)

'Ik ben gewoon om in een kamer te zitten met meerderheid en oppositie, waar iedereen duidelijk zijn rol had, dat is trouwens de essentie van de democratie. Wel, in het Vlaams Parlement is het zo dat als je tegen iets durft tegen zijn, dat men u al vies bekijkt, zo van 'wat een moeilijke is dat nu'. Terwijl het essentieel is dat iedereen respect heeft voor de rol die de parlementariër moet spelen.' (32101, m, a)

IV. Conclusie

De verdediging van vrouwenbelangen was in het Vlaams Parlement (1995-1999) voornamelijk een zaak van de vrouwelijke parlementsleden. Dit blijkt zowel uit de commissies waarin ze zetelden als uit de thema's die ze opnamen. Geruggevoerd door gelijkaardig buitenlands onderzoek, willen we echter aandacht vragen voor de actuele en toekomstige rol van mannelijke vertegenwoordigers in het behartigen van vrouwenbelangen. De impact van feministische opvattingen (zowel bij mannelijke als bij vrouwelijke vertegenwoordigers) die zich uit in het behartigen van vrouwenbelangen verdient in dit opzicht verder onderzoek. Misschien behartigen mannelijke parlementsleden vrouwenbelangen om redenen die niet noodzakelijk dezelfde zijn als die van vrouwen omdat zij nu eenmaal niet uit eenzelfde levenservaring kunnen putten. Het is denkbaar dat de behartiging van vrouwenbelangen door mannelijke vertegenwoordigers ingegeven is door een bepaalde ideologie of een verondersteld electoraal potentieel. Anderzijds is niet uitgesloten dat dit ook kan spelen bij vrouwelijke vertegenwoordigers en is niet bewezen dat alle vrouwelijke vertegenwoordigers per definitie vrouwenbelangen behartigen. Een aantal onderzoeksresultaten met betrekking tot het Vlaams Parlement duiden er inderdaad op dat ook mannen, net als vrouwen, feministische ideeën aanwezig kunnen stellen en vrouwenbelangen behartigen.

Hoewel er ook grote overeenkomsten waren op het vlak van de roloriëntatie van de mannelijke en de vrouwelijke parlementsleden, werd ook een aantal relatieve verschillen geconstateerd. Vrouwelijke parlementsleden stelden zich minder autonoom op ten aanzien van de groepen die ze vertegenwoordigden en profileerden zich dus sterker als een 'afgevaardigde'. Vrouwelijke parlementsleden brachten meer tijd door in het Vlaams Parlement en besteedden meer tijd aan commissie- en fractievergaderingen en aan het voorbereiden van dossiers. Daarom hield hun rolopvatting over naar het 'parliamentarian'-type. Vrouwelijke parlementsleden vertolkten ook een opvatting over de verhouding meerderheid-oppositie die sterker consensusgericht was.

De vrouwelijke leden van het Vlaams Parlement (1995-1999) vertegenwoordigden dus wel degelijk vrouwen (in de betekenis van het behartigen van vrouwenbelangen) en vertegenwoordigden 'vrouwelijk' (in die zin dat zij op een aantal punten een andere visie op hun mandaat hadden). Niet zelden worden stellingen over het anders-zijn van vrouwen gekaderd in de argumentatie voor meer vrouwen in de politiek.⁵⁶ Als argumenten voor een evenredige politieke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen in de politieke besluitvorming zijn deze stellingen 'gevaarlijk' en zelfs 'overbodig' te noemen. Gevaarlijk omdat men al snel in de valkuil van het essentialisme dreigt te lopen. De nadruk leggen op het anders-zijn van vrouwen is bovendien overbodig omdat er veel sterkere argumenten bestaan in het pleidooi voor een evenwichtige verdeling van politieke macht tussen mannen en vrouwen. Als men ervan uitgaat dat een democratische vertegenwoordiging een evenredige politieke vertegenwoordiging inhoudt, bestaat er voor een door één van beide seksen gedomineerde politieke vertegenwoordiging immers geen democratische rechtvaardiging.

Summary : Representing women and 'female' representation in the Flemish Parliament (1995-1999)

In this contribution we confront the results of a research on the Flemish Parliament (1995-1999) with two hypotheses regarding the request for more women in parliament. First, we ask whether female MPs do defend women's interests. The research indicates that taking care of women's interests was indeed part of the task of female MPs. Supported by other scholars, we argue that the actual and future role of male MPs in defending women's interests deserves further empirical investigation. Second, we focus on the often-assumed difference that female MPs would make regarding their role orientation. Although there were major similarities in the role orientations of female and male MPs, a number of relative differences were found with regard to representational style, priorities and conception of the relations between majority and minority.

⁵⁶ DEGAUQUIER, C., Retour sur les arguments fondant la demande d'une représentation accrue des femmes en politique, *Res Publica*, Vol. XXXVI, 1994(2), p. 119-127.